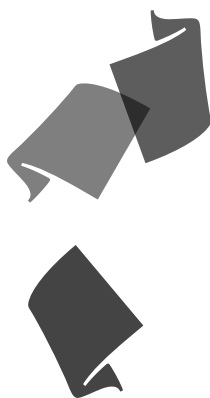

PAUL CLAES

Wiezei dat?

500 HISTORISCHE ONELINERS

VANTILT

ISBN 978 94 6004 423 6

© 2019 Paul Claes, Kessel-Lo (B) & Uitgeverij Vantilt, Nijmegen
Omslag en boekverzorging Brigitte Slangen, Nijmegen

*Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever.*

**Those who cannot remember the past are
condemned to repeat it.**

Mensen die zich het verleden niet kunnen
herinneren, zijn gedoemd om het te herhalen.

George Santayana, *The Life of Reason or the Phases
of Human Progress* (1905)

Voorwoord

Geschiedenis wordt evenzeer geschreven door woorden als door daden. Slagzinnen hebben massa's gemobiliseerd, met strijdkreten werden oorlogen gewonnen en bon mots hebben tegenstrevers gekraakt.

Woorden hoeven niet werkelijk uitgesproken te zijn om effect te sorteren. Veel zogenaamd historische woorden zijn voor de gelegenheid verzonnen door geschiedschrijvers, verslaggevers, roddelaars, opiniemakers of tekstschrijvers. Andere zijn vervalst, uit hun verband gerukt of aan de verkeerde persoon toegeschreven.

In 1900 had Henri Gaubert het al over *Les mots historiques qui n'ont pas été prononcés* (Historische woorden die nooit uitgesproken zijn). Een Engelse tegenhanger is *They Never Said It: A Book of Fake Quotes, Misquotes, and Misleading Attributions* (1989) van Paul F. Boller jr. en John George. Garson O'Toole, de webmaster van de *Quote Investigator*, publiceerde in 2017 *Hemingway Didn't Say That: The Truth Behind Familiar Quotations*.

7

De Franse criticus Émile Faguet schreef ooit: 'Het onfeilbare middel om een citaat op te frissen is het correct te maken' (*Le moyen infaillible de rajeunir une citation est de la faire exacte*). Die uitspraak herinnert ons eraan dat ontelbare citaten mettertijd vervormd zijn. Weinig mensen slagen erin om een uitspraak letterlijk te herhalen. Vaak worden citaten gesimplificeerd en gebanaliseerd. Anderzijds kunnen ze ook gestileerd worden tot een beklijvende formule.

Het prototype van het onvergetelijke citaat is de uitroep van Julius Caesar: *Veni, vidi, vici* (Ik kwam, zag en overwon). De Romeinse veldheer vereeuwigde een bliksemsnelle zege in een even flitsende zin. De afwezigheid van voegwoorden versterkt de kernachtigheid. Stafrijm en rijm griffen de drie tweelettergrepige woorden in het geheugen. De climax en de pointe zorgen voor een maximaal effect. De retorische formulering verklaart het blijvend succes van de uitspraak. Keizer Karel varieerde haar in 1547 als *Veni, vidi, Deus vicit* (Ik kwam, zag en God

overwon). Hillary Clinton verklaarde in 2011 na de dood van de Libische leider Kadhafi: *We came, we saw, he died* (We kwamen, we zagen, hij stierf). Vredelievender is de spreuk *Veni, vidi, amavi* (Ik kwam, zag en had lief).

De Engelse evolutiebioloog Richard Dawkins (*The Selfish Gene*, 1976) verzoonde naar analogie met het begrip ‘gen’ (eenheid van genetische overdracht) het begrip ‘meme’ (eenheid van culturele overdracht). Zoals erfelijke kenmerken zich reproduceren via de genetische code, worden cultuurelementen overgedragen via menselijke communicatie. Voorbeelden van gesproken memes zijn de volkswijsheid, het gevleugelde woord, het cliché, de slogan en de grap. In dat rijtje past ook de historische uitspraak.

8

De duurzaamheid van een historisch citaat heeft alles te maken met machtsfactoren. De geschiedenis wordt geschreven door gezaghebbers, overwinnaars en andere leidende figuren. Daarom bevat dit boek vooral in het begin zoveel quotes van politieke en militaire leiders. Gelukkig vertonen recentere tijden door de groeiende globalisering, democratisering en emancipatie een heel wat veelzijdiger beeld. In die zin is dit overzicht hoopgevend voor de toekomst. Leven wij niet in een tijd waarin elke twitteraar met een geslaagde uitspraak geschiedenis kan schrijven?

De overlevingskansen van een uitspraak wordt mede bepaald door vormelijke en inhoudelijke factoren. Hoe compacter en kernachtiger een citaat geformuleerd is, hoe gemakkelijker we het kunnen onthouden. Hoe preciezer en onthullender een uitspraak is, hoe vaker ze aangehaald zal worden. Het onverwachte, paradoxale en absurde citaat is bij uitstek memorabel.

Dit boek bevat meer dan vijfhonderd oneliners die de tijd hebben getrotseerd. Bij elk item wordt vermeld wie wat waar en wanneer heeft uitgesproken. Ik ga de juiste oorsprong na en verduidelijk de historische context. De conclusie is vaak ontvullend. De authenticiteit van veel uitspraken is twijfelachtig. De schitterendste vondsten blijken vaak het werk van geschiedvervalsers. *Fake news* dateert niet van vandaag.

Deze opeenvolging van historische citaten is niet alleen te lezen als een alternatieve wereldgeschiedenis, maar ook als een tragikomisch toneelstuk waarin de hoofdrolspelers ons met hun uitspraken blijven verrassen, schokken en ontroeren.

Opbouw van elk lemma

Datum

Situerende titel

Nederlandse vertaling van het citaat

Oorspronkelijke versie van het citaat

Historische situering

Voortleven

Afkortingen

[A]	Arabisch
[C]	Chinees
[D]	Duits
[E]	Engels
[F]	Frans
[G]	Grieks
[He]	Hebreeuws
[Hi]	Hindi
[I]	Italiaans
[J]	Japans
[L]	Latijn
[P]	Pali
[R]	Russisch
[S]	Spaans
[Sl]	Slowaaks

De schepping van het licht

Er zij licht.

[He] *Jehi or.*

[L] *Fiat lux* (Genesis 1:3).

De Schepper.

Volgens het eerste boek van de Joodse Thora en de christelijke Bijbel schiep God met deze oneliner het licht op de eerste dag van het scheppingsverhaal. De Hebreeuwse tekst gebruikt voor God het woord Elohim (letterlijk: de goden). Deze naam wordt door orthodoxe Joden als een majesteitsmeervoud beschouwd, door anderen als een relict van veelgodendom. Volgens de Joodse overlevering had de schepping plaats in het jaar 3761 voor onze jaartelling. Dat is meteen het begin van de Hebreeuwse kalender, die werd overgenomen door de vrijmetselaars.

11

De Engelse dichter Alexander Pope loofde in 1727 de fysicus Isaac Newton: *God said, let Newton be! And all was light* (God zei: laat Newton zijn! En alles was licht).

Ons heelal ontstond veertien miljard jaar geleden uit de oerknal. Sindsdien hebben de sterren vier quattuordeciljoen fotonen ($4 \text{ maal } 10^{84}$ lichtdeeltjes) uitgestraald.

Zesde eeuw v.C.

Het taoïsme

De weg die gevolgd kan worden is niet de ware weg.

[C] *Tao Te Ching* (*Daodejing*, Het boek van de weg en de deugd).

Toegeschreven aan de Chinese wijsgeer Lao Tse (Laozi).

Tao (*Dao*, ‘weg; waarheid; richting; zin’) is het grondbeginsel van het taoïsme, een Chinese mystiek-filosofische stroming. Het is per definitie niet uitdrukbaar: ‘Zij die weten, spreken niet; zij die spreken, weten niet.’

De legendarische wijze Lao Tse wordt traditioneel gezien als de stichter van het taoïsme. Volgens deze paradoxale leer is alles voortdurend in verandering. Alleen wie zijn wil loslaat om zich mee te laten voeren door de natuurlijke loop van de dingen, kan volmaakt worden.

546 v.C.

12

Croesus en het orakel

Als Croesus de Halys oversteeft, zal hij een machtig rijk vernietigen.

[G] *Kroisos Halun diabas megalèn archèn dialusei* (Aristoteles, *Retorica*, 1407a; vergelijk Herodotus, *Geschiedenis*, 1.53).

Het orakel van Delphi.

Croesus ([G] Kroisos, 595-546) was de fabelachtig rijke koning van Lydië, een landstreek op de westkust van het huidige Turkije. Hij veroverde de stad Efeze en maakte de Grieken van Klein-Azië schatplichtig. Toen hij wilde oprukken tegen de Perzen, ging hij te rade bij het orakel van Delphi. Het antwoord van de spreekbuis van de god was zoals zo vaak dubbelzinnig. Het machtige rijk dat te gronde zou gaan als de koning de grensrivier overstak, was Lydië zelf.

De Perzische koning Cyrus II versloeg Croesus bij Pteria. Toen Croesus tot de brandstapel werd veroordeeld, riep hij de naam van de wijze Solon. Die had hem vroeger gewaarschuwd: ‘Noem geen mens gelukkig voor zijn dood.’

Ca. 500 v.C.

De duistere denker

Alles stroomt.

[G] *Panta rei.*

De vroeg-Griekse filosoof Heraclitus van Efese ([G] Herakleitos, ca. 540-480).

Heraclitus was een van de eerste Griekse denkers. Zijn uitspraken waren zo ondoorgrondelijk dat hij ‘de duistere’ werd genoemd.

Volgens de filosoof is alles voortdurend in beweging. Daarom is het onmogelijk twee keer in dezelfde rivier te stappen. Nog radicaler was zijn volgeling Cratylus, die meende dat je zelfs niet één keer in dezelfde rivier kunt stappen.

13

Vijfde eeuw v.C.

De ontdekking van de mens

De mens is de maat van alle dingen.

[G] *Pantoon metron anthropos.*

De sofist Protagoras van Abdera (480-411).

De Griekse denkers uit de vijfde en vierde eeuw v.C. plaatsten niet de natuur centraal, maar de mens. Sofisten bereidden jongelui uit betere kringen voor op het maatschappelijk leven. Ze leerden hen discussiëren en schrikten daarbij niet terug voor drogredeneringen (sofismen). Protagoras zag de waarheid opportunistisch als een subjectieve norm.

De filosofen Socrates en zijn leerling Plato gingen daarentegen op zoek naar een ideële absolute waarheid.

Eerste helft van de vijfde eeuw v.C.

De vader van de metafysica

Het zijn is, het niets is niet.

[G] *Esti gar einai, mēden d'ouk estin.*

De vroeg-Griekse filosoof Parmenides van Elea (ca. 515-ca. 460), *De natuur* (fragment 6).

14 Parmenides was de tegenpool van Heraclitus, omdat hij alle beweging, verandering en verschil ontkende. De denker maakte een strikt onderscheid tussen het zijnde en het nietzijnde. Alleen het eerste bestaat echt, het tweede is een begoocheling. Wat het zijn eigenlijk is, valt enkel met het denkvermogen, niet door de zintuiglijke waarneming te achterhalen. Het zijnde is steeds aan zichzelf gelijk, onveranderlijk en onbeweeglijk.

De leer van Parmenides heeft de geschiedenis van de filosofie lang bepaald. Zijn leerling, Zeno van Elea, verzoon paradoxen (als die van Achilles en de schildpad) om aan te tonen dat beweging onmogelijk is. Plato probeerde het probleem op te lossen door een onderscheid te maken tussen de veranderlijke schijn en het onveranderlijke zijn. Zijn dialoog *Parmenides* is een van de paradoxaalste teksten die ooit geschreven is.

12 september 490 v.C.

De Slag bij Marathon

Hoera, we hebben gewonnen!

[G] *Chairete, nikōmen* (Lucianus, *Een verspreking bij het groeten*, 3).

De Atheense ijlode Philippides (of Phidippides).

In de Perzische Oorlogen moesten de Grieken zich met alle macht verweren tegen de uit het oosten oprukkende Perzen.

Op de vlakte van Marathon in Attica versloeg het Griekse leger onder leiding van Miltiades de Perzische strijdmachten van koning Darius. De soldaat Philippides stormde van Marathon naar Athene om de overwinning te melden. Na een ren van meer dan tweeënveertig kilometer kon hij alleen deze woorden nog uitbrengen voordat hij van uitputting bezweek.

De Engelse dichter Robert Browning vertelde de geschiedenis na in zijn gedicht 'Pheidippides' (1879). In 1896 vonden de eerste moderne Olympische Spelen plaats in Athene. De Franse filoloog Michel Bréal stelde voor om ook een 'marathon' in het programma op te nemen. De Griekse waterdrager Spyridon Louis won de wedstrijd in iets minder dan drie uur.

Eind augustus 480 v.C.

De Slag bij de Thermopylen

Kom ze halen.

[G] *Molon labe* (Plutarchus, *Laconische spreuken*, 51.11).

Generaal Leonidas, koning van Sparta (ca. 540-480).

Om de nederlaag van zijn vader Darius bij Marathon te wreken viel koning Xerxes van Perzië met een reusachtig leger Griekenland binnen. Sparta, Athene en andere Griekse stadstaten bundelden hun krachten tegen die overmacht.

De Grieken vingende eerste schok op in de nauwe Thermopylenpas bij de Golf van Malia. Toen het gros van de troepen zich terugtrok, hield koning Leonidas van Sparta stand met driehonderd Spartaanse hoplieten en zevenhonderd Thespiërs.

Koning Xerxes vroeg hem de wapens neer te leggen, maar de Spartaanse bevelhebber antwoordde laconiek dat hij die maar zelf moest komen halen. De Spartaan Diëneces blufte: 'Als de Perzen de zon verduisteren met hun pijlen, kunnen we in de schaduw vechten' (Herodotus, *Geschiedenis*, 7.226).

Door het verraad van de Griek Ephialtes konden de Perzen een omtrekkende beweging maken. De driehonderd Spartanen

van Leonidas bleven strijden tot de laatste man. Dankzij de slag konden de Grieken tijd winnen voor de beslissende zeeslag bij Salamis.

Simonides dichtte voor het grafmonument van de dappere Spartanen een befaamd epigram (Herodotus, *Geschiedenis*, 7.228):

*Vreemdeling, ga en vertel de Lakedaimoniërs dat wij
Hier zijn gevallen, getrouw aan het gegeven bevel.*

Leonidas' uitspraak staat nu onder zijn standbeeld bij de Thermopylen. Ze wordt door Amerikaanse wapenlobbyisten misbruikt in de vorm 'Come and get them'. In de Amerikaanse film *300* (2006) van Zack Snyder wordt de confrontatie tussen Grieken en Perzen voorgesteld als een botsing tussen het Westen en het Oosten. Een apocriefe uitspraak van Leonidas in de film is: *Madness? This is Sparta!* (Waanzin? Dit is Sparta!).

16

29 september 480 v.C.

De Slag bij Salamis

Wie achterblijft, krijgt geen overwinningskrans.

[G] *Hoi de ge enkataleipomenoi ou stephanountai*
(Herodotus, *Geschiedenis*, 8.59; Plutarchus, *Leven van Themistocles*, 11).

De Atheense bevelhebber Themistocles (524-459).

In 490 v.C. versloeg de Atheense bevelhebber Miltiades het Perzische landleger bij Marathon. Zijn rivaal Themistocles wilde niet voor hem onderdoen en verzuchtte: 'De zegekransen van Miltiades houden mij wakker.' Met een volgende uitspraak haalde hij de andere aanvoerders over het op te nemen tegen de numeriek sterkere Perzische vloot. Door zijn uitgekookte tactiek slaagde hij erin de zeeslag te winnen bij het eiland Salamis in de Saronische Golf.

Mei 400 v.C.

De kreet van de tienduizend

De zee! De zee!

[G] *Thalatta! Thalatta!* (Xenophon, *Anabasis*, 4.7).

De huurlingen van Xenophon (ca. 430-355) bij het zien van de Zwarte Zee.

In 404 volgde Artaxerxes II zijn vader Darius Ochus op als koning van Perzië. Zijn broer, Cyrus de Jongere, trachtte hem van de troon te stoten. Hij nam tienduizend Griekse huurlingen in dienst en trok met hen op tegen de wettige koning, maar hij kwam om in de Slag bij Cunaxa, op honderd kilometer van Babylon (september 401).

17

De Athener Xenophon nam de leiding van de huurlingen op zich toen hun aanvoerders waren vermoord. Hij voerde hen in een uitputtende mars door het Armeense bergland. Vanaf de berg Theches bij de stad Trapezus (nu Trabzon, aan de noord-oostkust van Turkije) zagen ze uiteindelijk de Zwarte Zee liggen. Hun vreugdekreet is typisch voor Grieken, die gewend zijn om dicht bij de zee te leven.

Xenophon beschreef zijn tocht uitvoerig in *Anabasis* (Opmars), een werk dat schoollectuur werd. De Nederlandse dichter Geerten Gossaert maakte het gedicht 'Thalatta!' (*Experimenten*, 1911). De hellenofiel Buck Mulligan roept 'Thalatta! Thalatta!' in het eerste hoofdstuk van *Ulysses* (1922), de roman van James Joyce.

Ca. 400 v.C.

De Vuurpreek van Boeddha

Alles, monniken, staat in vlam.

[P] *Sabbam bhikkhave ādittam.*

De Indische wijze Siddhartha Gautama (traditioneel 563-480, maar waarschijnlijker 450-370) in zijn Vuurpreek (*Āditapariyāya Sutta*).

Siddhartha Gautama (de Boeddha, ‘verlichte’) is de stichter van het boeddhisme. In zijn Vuurpreek zette hij voor monniken zijn heilsleer uiteen. Onze zintuigen branden van hartstocht, haat en onzekerheid; alleen door de zinnelijke wereld af te wijzen kunnen we ons bevrijden van het lijden.

De Engelse dichter T.S. Eliot zinspeelt op de Vuurpreek in *The Waste Land* (1922).

18

Juni/juli 399 v.C.

De laatste woorden van Socrates

Beste Crito, we zijn Asklepios een haan schuldig.

[G] *O Kritoon, tooi Asklēpiooi opheilomen alektruona* (Plato, *Phaedo*, 118a).

De Griekse wijsgeer Socrates (469-399) in de gevangenis van Athene.

De Griekse filosoof Plato vertelt het verhaal van Socrates' laatste uren in zijn dialoog *Phaedo*. Tegenstanders hadden zijn leermeester beticht van goddeloosheid en slechte invloed op de jeugd. Een volksjury sprak de doodstraf uit. Mogelijk was de onderliggende motivering politiek: de filosoof behoorde tot de antidemocratische kringen van Athene.

Socrates weigerde uit de kerker te ontsnappen en dronk koelbloedig de gifbeker. Omdat hij de dood als een genezing van

29 januari 2002

Schurkenstaat

As van het Kwaad.

[E] *Axis of Evil.*

vs-president George W. Bush jr.

In zijn State of the Union 2002 gebruikte de president deze term voor de ‘schurkenstaten’ (*rogue states*) Irak, Iran en Noord-Korea. De term was bedacht door tektschrijver David Frum, die zinspeelde op de asmogendheden uit de Tweede Wereldoorlog (Duitsland, Italië en Japan).

In 2003 viel een coalitie van Amerikaanse, Britse, Australische en Poolse troepen zonder VN-mandaat Irak binnen onder het valse voorwendsel dat het land massavernietigingswapens had.

310

14 december 2003

Gevangenneming van Saddam Hoessein

Dames en heren, we hebben hem!

[E] *Ladies and gentlemen, we got him!*

Paul Bremer (eigenlijk Lewis Paul Bremer III, geboren 1941).

Paul Bremer, de woordvoerder van president Bush, meldde met deze woorden de gevangenneming van de Iraakse leider Saddam Hoessein. Onder zijn leiding werden een half miljoen Iraakse overheidsmedewerkers ontslagen om de staat te zuiveren van leden van de Ba'ath-partij. Dat leidde tot algemene chaos en het succes van Islamitische Staat (IS).

De uitdrukking werd een populaire, vaak geparodieerde meme op de sociale media.

15 juni 2004

De splitsing van de kieskring

Vijf minuten politieke moed.

De Vlaamse politicus Yves Leterme.

De christendemocraat Yves Leterme verklaarde dat vijf minuten politieke moed volstonden om de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde te splitsen. Hij won de gewestelijke en Europese verkiezingen van 13 juni 2004 en kreeg bij de parlementsverkiezingen van 10 juni 2007 796.521 voorkeurstemmen. Zijn succesrijke verkiezingsslogan (verzonnen door de journalist Pol van den Driessche) was: ‘Wie gelooft die mensen nog?’ Na een regeringsformatie van 541 dagen (een wereldrecord) werd in 2012 een akkoord bereikt over de splitsing van de kieskring, die nodig was om de officiële taalgrens ook op juridisch gebied vast te leggen.

311

2008

Obama's slagzin

Ja, het lukt ons.

[E] *Yes we can.*

De Amerikaanse presidentskandidaat Barack Obama.

Tijdens zijn campagne gebruikte de Democraat Obama de slogans *Change we can believe in* (Verandering waarin we kunnen geloven) en *Yes we can* (Ja, het lukt ons). Hijzelf vond de tweede slagzin te clichématig (*‘too corny’*), maar zijn vrouw Michelle haalde hem over om hem te gebruiken. Hij werd de eerste gekleurde Amerikaanse president.